

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 6-son

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 7,4
Adadi: 100. Buyurtma: № 156.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSH)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: **ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция – Yurisprudensiya – Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Издательская лицензия
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
24.12.2024.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 156.

Лицензия типографии
от 29.11.2023 № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© **Ташкентский государственный
юридический университет**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

"Yurisprudensiya" – "Юриспруденция"
– "Jurisprudence" legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7,44.

Units: 100. Order: № 156.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**
Huquqiy faoliyatdagi huquqiy texnologiya: nazariy va amaliy jihatlar
- 17 **HAYITOV SHERZOD RAXMATULLAYEVICH**
Subyektiv huquq va huquqiy manfaat: nazariy-huquqiy tahlil
- 28 **SADIKOV MAKSUBOY ABDULAJONOVICH**
Forsayt tahlilning huquq ijodkorligidagi o'rni

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Raqamli obyektlarning vorislik va er-xotin mulkiy huquqiy munosabatlari predmeti sifatidagi huquqiy rejimi: kvalifikatsiya va bo'lish muammolari
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TO'LQIN O'G'LI**
Ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi jarayonida mualliflik huquqi konsepsiyasi genezisi va evolyutsiyasi

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUXRATOVNA**
O'zbekiston Respublikasida yerga nisbatan xususiy mulk huquqi to'g'risidagi qonun hujjatlarining rivojlanish tarixi
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
O'zbekiston va Qozog'istonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishning huquqiy masalalari
- 79 **XALMO'MINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Iqlim o'zgarishi sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashning ilmiy-nazariy jihatlar

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Jinsiy jinoyatlarning obyektiv belgilariga doir ilmiy yondashuvlar
- 104 **XAYDAROV SHUXRATJON DJUMAYEVICH**
Kasb yuzasidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatini kvalifikatsiya qilish va o'xshash jinoyatlardan farqlash masalalari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAXMEDOVA MUAZZAMXON ANVARXONOVNA**
Ayollarni zulm va zo'ravonlikdan himoya qilish va ularning jamiyatdagi rolini oshirish
- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
Yuridik ta'limning jonkuyar fidoyisi

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **ТУЛЬТЕЕВ ИЛЬЯС ТАВАСОВИЧ**
Правовая технология в юридической деятельности: теоретические и практические аспекты
- 17 **ХАЙИТОВ ШЕРЗОД РАХМАТУЛЛАЕВИЧ**
Субъективное право и правовой интерес: теоретико-правовой анализ
- 28 **САДИКОВ МАКСУДБОЙ АБДУЛАЖОНОВИЧ**
Роль форсайт-анализа в правотворчестве

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 38 **ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА**
Правовой режим цифровых объектов как предмет наследственных и супружеских имущественных правоотношений: проблемы квалификации и раздела
- 47 **ЛАПАСОВ АСЛИДДИН ТУЛКИН УГЛИ**
Генезис и эволюция понятия авторского права в процессе виртуализации общественных отношений

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

- 57 **АБДУАЛИМОВА МАДИНА ШУХРАТОВНА**
История развития законодательства о праве частной собственности на землю в Республике Узбекистан
- 69 **САДИКОВА ДИЛАФРУЗ РАДЖАБОВНА**
Правовые аспекты использования возобновляемых источников энергии в Узбекистане и Казахстане
- 79 **ХАЛМУМИНОВ ШАВКАТ ДЖУМАЕВИЧ**
Научно-теоретические аспекты правового обеспечения экологической безопасности в условиях изменения климата

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 89 **НИЁЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА**
Научные подходы к объективным признакам сексуальных преступлений
- 104 **ХАЙДАРОВ ШУХРАТЖОН ДЖУМАЕВИЧ**
Вопросы квалификации и дифференциации преступления ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей от аналогичных преступлений

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

- 114 **ИНОЯТОВА СОХИБА ФАЗИЛОВНА, САИДАХМЕДОВА МУАЗЗАМХОН АНВАРХОНОВНА**
Защита женщин от притеснения и насилия и повышение их роли в обществе
- 123 **РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ**
Убеждённый сторонник юридического образования

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **TULTEEV ILYAS TAVASOVICH**
Legal technology in legal activity: theoretical and practical aspects
- 17 **KHAYITOV SHERZOD RAKHMATULLAEVICH**
Subjective rights and legal interest: theoretical and legal analysis
- 28 **SADIKOV MAKSUDBOY ABDULAJONOVICH**
The role of foresight analysis in law making

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
The legal regime of digital objects as the subject of legal relations of inheritance and matrimonial property relations: issues of qualification and division
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TULKIN UGLI**
The genesis and evolution of the concept of copyright in the process of the virtualization of social relations

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUKHRATOVNA**
The history of the development of legislation on the right of private property on land in the Republic of Uzbekistan
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
Legal aspects of the use of renewable energy sources in Uzbekistan and Kazakhstan
- 79 **KHALMUMINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Scientific and theoretical aspects of legal ensurance of environmental security in conditions of climate change

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Scientific approaches to the objective signs of sexual crimes
- 104 **KHAYDAROV SHUKHRATJON JUMAYEVICH**
Issues of qualifying the crime of ineffective performance of professional duties and differentiation from similar crimes

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAKHMEDOVA MUAZZAMKHON ANVARKHONOVNA**
Protecting women from harassment and violence and enhancing their role in society

- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
A staunch devotee of legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 14.11.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 13.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6./GUOT3208
UDC: 340.111.52(045)(575.1)

SUBYEKTIV HUQUQ VA HUQUQIY MANFAAT: NAZARIY-HUQUQIY TAHLIL

Hayitov Sherzod Raxmatullayevich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini
dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0003-3804-7210
e-mail: xayitov085@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada subyektiv huquq va huquqiy manfaatning nazariy-huquqiy jihatlari, ularning o'zaro nisbati va farqli xususiyatlari, himoya mexanizmlari, bu boradagi milliy va xalqaro tajriba ko'rib chiqilgan. Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu borada subyektiv huquq va huquqiy manfaat institutlarining mohiyatini chuqur anglash, ularning himoya mexanizmlarini takomillashtirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Maqolada subyektiv huquq va huquqiy manfaatlar institutiga oid ma'lumotlar xorijiy va milliy tajriba asosida taqqoslash, deduksiya, analiz va sintez metodlari yordamida tahlil etilgan. Subyektiv huquq tushunchasi bir nechta mezonlar asosida tasniflangan, huquqiy manfaat tushunchasini yoritish bo'yicha turli qarashlar va yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, huquqiy manfaatlarning O'zbekiston Respublikasi va xorijiy mamlakatlar huquq tizimida tutgan o'rni o'rganilgan. Muallif turli ilmiy qarashlarni tahlil qilish orqali huquqiy manfaat tushunchasi talqinida uchraydigan muammolarni aniqlab, ularni bartaraf etish uchun o'z taklif va mulohazalarini bildirgan. Ushbu tushuncha bilan bog'liq yuridik kategoriyalarning mazmunan farqlanishiga oid ilmiy asoslangan tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: manfaat, qonuniy manfaat, huquqiy manfaat, konstitutsiya, manfaatlarni himoya qilish, davlat manfaatlari, fuqaro, jamiyat, qonun

СУБЪЕКТИВНОЕ ПРАВО И ПРАВОВОЙ ИНТЕРЕС: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Хайитов Шерзод Рахматуллаевич,
доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент
кафедры «Теория государства и права»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье рассмотрены теоретико-правовые аспекты субъективного права и правового интереса, их взаимоотношения и отличительные особенности, механизмы защиты, национальный и международный опыт в этой области. В процессе построения правового государства и гражданского общества актуальное значение приобретает обеспечение прав, свобод и законных интересов человека. В этой связи одной из важнейших задач является глубокое понимание сущности институтов субъективного права и правового интереса, совершенствование механизмов их защиты. В статье анализируются

данные, относящиеся к институту субъективного права и правовых интересов, на основе зарубежного и национального опыта, с использованием методов сравнения, дедукции, анализа и синтеза. Понятие субъективного права классифицируется на основе нескольких критериев, анализируются различные точки зрения и подходы к освещению понятия правового интереса. Также изучена роль правовых интересов в правовой системе Республики Узбекистан и зарубежных стран. Автор, анализируя различные научные точки зрения, выявил проблемы, с которыми сталкиваются при трактовке понятия правового интереса, и высказал свои предложения и соображения по их устранению. Приведены научно обоснованные рекомендации по дифференциации по содержанию юридических категорий, относящихся к данному понятию.

Ключевые слова: интересы, законные интересы, правовые интересы, конституция, защита интересов, интересы государства, гражданин, общество, закон

SUBJECTIVE RIGHTS AND LEGAL INTEREST: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Khayitov Sherzod Rakhmatullaevich,
Associate Professor of the Department of
Theory of State and Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. This article considers theoretical and legal aspects of subjective rights and legal interests, their mutual relations and distinctive features, protection mechanisms, and national and international experience in this regard. In the process of building a state based on the rule of law and civil society, ensuring the rights, freedoms, and legitimate interests of a person is of topical importance. In this regard, a deep understanding of the essence of the subjective rights and institutions of legal interest, as well as the improvement of their protection mechanisms, is one of the important tasks. The article analyzes the data related to the institute of subjective right and legal interests based on foreign and national experience, using the methods of comparison, deduction, analysis, and synthesis. The concept of subjective right is classified on the basis of several criteria; different points of view and approaches to highlighting the concept of legal interest are analyzed. The role of legal interests in the legal system of the Republic of Uzbekistan and foreign countries has also been studied. By analyzing various scientific views, the author identified problems encountered in the interpretation of the concept of legal interest and expressed his proposals and comments for their elimination. Scientifically based recommendations on the substantive differentiation of legal categories related to this concept are presented.

Keywords: interest, legitimate interest, legal interest, constitution, protection of interests, state interests, citizen, society, law

Kirish

Bugungi kun huquqshunoslik olamida subyektiv huquq va huquqiy manfaat tushunchalari o'ziga xos nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tushunchalar shaxsning huquqiy maqomi, uning erkinlik darajasi va huquqiy manfaatlarini ta'minlash mexanizmini belgilaydi. Huquqiy tizimda subyektiv huquq shaxsning muayyan harakatlarni amalga oshirish, foydalanish yoki ularni cheklash imkoniyatini aks ettirsa, huquqiy manfaat

shaxsning huquqiy talablari va maqsadlarini himoya qilishni nazarda tutadi.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etish jarayonida inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu borada subyektiv huquq va huquqiy manfaat institutlarining mohiyatini chuqur anglash, ularning samarali himoya mexanizmlarini takomillashtirish muhim vazifalardan hisoblanadi [1].

“Huquqiy manfaat” tushunchasi zamona-viy jamiyatda huquqiy tizimning o'ziga xos murakkab, serqirra hodisasi bo'lib, uni to'g'ri, xolisona yuridik tushunish juda murakkabdir. Oddiy “fuqarolar huquqlari va qonuniy manfaatlari” atamasi ortida, aslida, “qonun bilan oson birlashtiriladigan”, ammo turli “huquqiy mohiyatga” ega bo'lgan ikki muhim huquqiy institut yashiringan. Qonunda “huquqlar va qonuniy manfaatlar” atamasining ishlatilish sababini, bu atamalar ortida nimalar yotganini, nega aynan qonuniy manfaatlar himoyasini ko'pincha siyosatchilar o'z shiori qilib olganini to'liq tushunish uchun qonuniy manfaatlarning mazmuni, mohiyati va tuzilishiga chuqurroq kirish zarur.

Material va metodlar

Ushbu maqolada qiyosiy tahlil metodi-dan faol foydalanilgan bo'lib, subyektiv huquq va huquqiy manfaatlar institutini xorijiy va milliy tajriba asosida taqqoslagan holda ma'lumotlar berilgan, shuningdek, maqolada, taqqoslash, deduksiya, analiz va sintez metodlari yordamida ma'lumotlar tahlil etilgan. Bundan tashqari, prognozlashtirish metodidan foydalangan holda mamlakatimizda huquqiy eksperiment institutidan samarali foydalanishga doir fikr va xulosalar ilgari surilgan.

Tadqiqot natijalari

Subyektiv huquq – obyektiv huquq normalari asosida yuzaga keladigan, muayyan shaxsga tegishli bo'lgan va uning qonuniy manfaatlarini qondirishga xizmat qiladigan yuridik imkoniyatdir [2]. Subyektiv huquq bor joyda albatta yuridik majburiyatni o'tovchi taraf mavjud bo'ladi, huquqiy manfaat mavjud bo'lganda esa subyektiv huquqdan farqli ravishda yuridik majburiyat o'tovchi tomon aniq bo'lmaydi yoki huquqiy manfaatni ro'yobga chiqarish mexanizmlari qonunda ifodalanmagan bo'ladi. Huquqshunos olim N.G. Aleksandrovning fikricha, subyektiv huquq – shaxsning o'z xohish-irodasini amalga oshirish imkoniyati bo'lib, u davlat tomonidan kafolatlanadi va himoya qilinadi [3].

Subyektiv huquq shaxsning huquqiy maqomini tashkil etadigan asosiy tuzilmalardan biri bo'lib, u shaxsning davlat va jamiyatdagi o'rnini aniqlaydi.

Subyektiv huquqning elementlari quyidagilardan iborat:

- ijobiy xulq-atvor imkoniyati;
- boshqa shaxslardan muayyan harakatlarni talab qilish imkoniyati;
- davlat himoyasidan foydalanish imkoniyati;
- moddiy ne'matlardan foydalanish imkoniyati.

Ijobiy xulq-atvor imkoniyati. Bu element shaxsga muayyan faoliyat turini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan erkinliklardan biri – ta'lim olish huquqi. Ushbu huquq yoshlarga ta'lim muassasalarida o'qish va kasb egallash imkoniyatini beradi. Bu ijobiy xulq-atvor imkoniyatidir, chunki shaxs o'z xohishiga ko'ra ta'lim olish yoki uni rad etish huquqiga ega. Bundan tashqari, ish faoliyati bilan shug'ullanish huquqi ham ijobiy xulq-atvor imkoniyatiga kiradi.

Boshqa shaxslardan muayyan harakatlarni talab qilish imkoniyati. Subyektiv huquqning bu elementi shaxsga boshqa shaxslardan yoki davlat organlaridan muayyan majburiyatlarini bajarishni talab qilish imkoniyatini beradi. Masalan, mehnat qonunchiligiga ko'ra, xodim ish beruvchidan o'z vaqtida oylik maosh to'lashni talab qilish huquqiga ega. Bu huquq xodimning mehnat shartnomasiga binoan o'z ish faoliyati uchun mukofot olishini kafolatlaydi va ish beruvchi ushbu majburiyatni bajarishi kerak.

Davlat himoyasidan foydalanish imkoniyati. Bu element shaxsga o'z huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun davlat organlariga murojaat qilish huquqini beradi. Masalan, agar shaxsning mulkiy huquqi buzilgan bo'lsa, u sud organiga murojaat qilishi mumkin. O'zbekiston qonunchiligida sudlar, prokuratura va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar shaxsning huquq va manfaatlari

rini himoya qilish maqsadida faoliyat yuritadi. Shu yo'l bilan shaxs o'z huquqlarini davlat himoyasi ostida amalga oshirishi mumkin.

Moddiy ne'matlardan foydalanish imkoniyati. Ushbu element orqali shaxslar mulkdan foydalanish, uni boshqarish va uning foydasidan bahramand bo'lishi mumkin. Masalan, O'zbekistonda mulkiy huquq shaxslarga o'zlari qonuniy egallab turgan mulkdan foydalanish va uni boshqarish imkoniyatini beradi. Shaxs o'ziga tegishli uy, mashina yoki boshqa mol-mulkdan xohlagan tarzda foydalanishi, uni ijaraga berish yoki sotishi mumkin.

Ushbu elementlarning har biri subyektiv huquqni to'ldiruvchi qism bo'lib, shaxsning huquq va imkoniyatlarini keng qamrovda amalga oshirishini ta'minlaydi. O'zbekiston milliy huquq tizimida har bir element qonunchilikda o'z ifodasini topgan va davlat tomonidan kafolatlangan.

Subyektiv huquqni bir nechta mezonlar asosida tasniflash mumkin:

- mazmuniga ko'ra (shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar);
- subyektlar doirasiga ko'ra: individual va jamoaviy huquqlar;
- amal qilish doirasiga ko'ra: mutlaq va nisbiy huquqlar;
- vujudga kelish asosiga ko'ra: tabiiy va pozitiv huquqlar.

Huquqiy manfaat tushunchasini yoritishda turli xil qarashlar va yondashuvlar mavjud. Yuridik adabiyotlarda ular "subyektning muayyan ne'matlarga erishishga qaratilgan qonun tomonidan ruxsat berilgan intilishlari" [4], "qonunchilik bilan ruxsat etilgan ne'matlarga erishishga qaratilgan huquqiy jihatdan nazarda tutilgan intilish" [5], "qonunlarda aks etgan manfaatlar" yoki "qonuniy huquq va majburiyatlarda to'g'ridan to'g'ri ifoda etilmagan, biroq davlat tomonidan huquqiy himoya qilinuvchi manfaatlar" sifatida tavsiflanadi.

A.V. Malko: "huquqiy manfaat subyektiv huquq singari shaxsga berilgan va muayyan

darajada davlat tomonidan kafolatlangan huquqiy imkoniyat sifatida namoyon bo'ladi" [6], – deb ta'kidlagan.

Shunday qilib, moddiy va boshqa ne'matlarga bo'lgan intilish va bu ne'matlarga ega bo'lish imkoniyati – huquqiy manfaatlar bilan chambarchas bog'liq ikki tushuncha, kategoriyadir.

Huquqiy manfaat – subyektning muayyan ijtimoiy ne'matdan foydalanishga bo'lgan intilishi va ayrim hollarda qonuniy me'yorlarga zid bo'lmagan manfaatlarini qondirish maqsadida vakolatli organlarga murojaat qilishga bo'lgan huquqiy jihatdan kafolatlangan imkoniyatidir. Bu davlat tomonidan obyektiv huquqda ifodalangan yoki uning umumiy ma'nosidan kelib chiquvchi yuridik ruxsatdan iboratdir.

Huquqiy manfaatlar – nafaqat ruxsat etilgan, balki taqiqlanmagan hamda huquq normalariga zid bo'lmagan holda manfaatdor shaxslar tomonidan muayyan moddiy va nomoddiy ne'matlarga erishishga qaratilgan intilishlardir, chunki huquqiy davlatlarda huquqiy tartibga solishning tamoyillaridan biri "taqiqlanmagan hamma narsaga ruxsat" etish shaklida amalga oshiriladi.

Huquqiy manfaatning asosiy elementlarini quyidagilar tashkil etadi:

Birinchi navbatda, har qanday huquqiy munosabatlar subyektlarining o'z ehtiyojlarini qondirishga qodir bo'lgan ne'matlarga ega bo'lishga intilishlarisiz huquqiy manfaatning mavjud bo'lishini tasavvur qilib bo'lmaydi.

Ikkinchidan, mazkur ne'matga ega bo'lishga bo'lgan intilish, ya'ni ma'lum ma'noda manfaatni amalga oshirish usuli mavjud huquqiy normalar va amaldagi qonunchilikning mohiyatiga mos kelishi kerak.

Uchinchidan, huquq subyeksi intilayotgan ne'matning o'zi huquqqa xilof bo'lmasligi kerak, aks holda manfaat qonuniylik "mazmunidan" mahrum bo'ladi (huquqiy tabiatga ega, ammo mohiyatiga ko'ra huquqqa xilof manfaat haqida gapirish mumkin bo'ladi).

To'rtinchidan, huquqiy manfaatga ega shaxs boshqalardan uni buzmaslikni talab qilish huquqiga ega bo'lmagan holda, huquqiy manfaat mustaqil huquqiy muhofaza va himoya obyekti sifatida namoyon bo'ladi. Demak, har qanday shaxsda uni himoya qilish uchun muayyan vakolatli organlarga murojat qilish huquqi mavjud.

Huquqiy manfaatlar mazmunining o'ziga xosligi uning "mohiyati"ni anglash orqali to'liqroq namoyon bo'ldi. Huquqiy manfaatlarning mohiyati obyektiv huquqda ifodalanган yoki uning umumiy ma'nosidan kelib chiqadigan va davlat tomonidan muayyan darajada kafolatlangan yuridik ruxsatdan iboratdir. Ruxsat qonuniy manfaatni barcha boshqa huquqiy toifalardan farq qiladigan mustaqil va o'ziga xos huquqiy hodisa sifatida qarash imkonini beradi.

Huquqiy manfaatlarning tuzilishi undagi intilishlarning o'zaro bog'lanishi, ularning tashkil qilinishi va birlashish usulidan iboratdir. Huquqiy manfaatlar tuzilishida asosiy element subyektning o'z ehtiyojlarini mavjud barcha qonuniy usullar bilan qondirish uchun muayyan ijtimoiy ne'matga ega bo'lish zaruratidir.

Manfaatli maqsadga erishish, manfaatni amalga oshirish, ehtiyojlarni qondirish – qonuniy manfaatlar mazmunining asosiy tuzilmaviy elementi bo'lib, uning mazmunini ifoda etadi.

Subyektiv huquqdan farqli o'laroq, huquqiy manfaatga birovning huquqiy majburiyati mos kelmasligi huquqiy manfaatlarni huquqiy tartibga solish mexanizmlarida ikkinchi darajali deb qarashga asos bo'la olmaydi va bo'lmasligi kerak. Bu huquqiy tartibga solish mexanizmlarida subyektiv huquqlar, shaxsning huquqiy maqomi, huquqdagi rag'bat va cheklovlar singari muhim "detal"dir. Fuqarolik jamiyatining mavjud bo'lishi aynan subyektiv, shaxsning ajralmas konstitutsiyaviy huquqlariga tayangan holda, doktrinada ularning ko'p sonli, shaxsiy xususiyatga ega bo'lishi va davlatning jamiyat ha-

yotining barcha sohalariga aralashuviga zarurat yo'qligi sababli ifoda etib bo'lmaydigan qonuniy manfaatlarni qondirish uchun ishlaydi.

Avvalo subyektiv huquq tushunchasining mohiyatiga keladigan bo'lsak, bu haqida rus huquqshunos olimi L.I. Gluxareva: "Subyektiv huquq – rasmiy ravishda belgilangan, ya'ni tegishli qonun ijodkorligi tartibidan o'tgan va shuning uchun davlat tomonidan kafolatlangan jismoniy va yuridik shaxslar vakolatlarini ifodalovchi maxsus huquqiy kategoriya", – deydi [7]. Olimning fikridan shuni anglashimiz mumkinki, subyektiv huquq normalarda to'g'ridan to'g'ri belgilangan shaxs huquqlari va huquqiy munosabatga kirishayotgan subyektning qonun doirasidagi harakati yoki harakatsizligini ko'rsatuvchi norma hisoblanadi. Huquqshunos olim Sh. Saydullaevning fikricha, subyektiv huquq – subyektning sodir etishi mumkin bo'lgan xatti-harakati turi va o'lchovidir. Shuningdek, subyektiv huquq ma'lum subyektga tegishli bo'lgan va faqat uning ixtiyoriga ko'ra amalga oshiriladigan huquq sifatida amal qiladi. Shaxsning eng muhim subyektiv huquqlari inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro hujjatlarda, muayyan davlatlar konstitutsiyalarida mustahkamlab qo'yiladi. Har qanday subyektiv huquq uni amalga oshirishning qonun bilan belgilab qo'yilgan muayyan shartlariga ega bo'ladi. Bu shartlar huquqning suiiste'mol qilinishi, ya'ni undan boshqa shaxslar huquqlari, jamiyat va davlat manfaatlariga zid ravishda foydalanishining oldini olishga qaratilgan [8]. Aytishimiz mumkinki, subyektiv huquqlarini amalga oshirayotgan huquq subyekt yuridik majburiyatlarni bajarishi kerak bo'ladi, ya'ni subyektiv yuridik majburiyatda subyekt muayyan harakat sodir etishdan yoki sodir etmaslikdan o'zini tiyishi nazarda tutiladi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Huquqiy manfaatning mohiyatini esa subyektiv huquqdan boshqacharoq tushunish mumkin. Olimlarning har ikka-

la tushunchaga bergan fikr va xulosalarini o'rgangan holda, huquqiy manfaatlarni bir shaxsga yoki ma'lum bir predmetga qaratilgan deb emas, bir qanchaga huquqiy munosabatlarni o'zida mujassamlashtira olganligini, huquqiy manfaatda ham ma'lum bir chegara borligini va tegishli huquqiy munosabatlarni tartibga solib turuvchi vosita ekanligini anglash mumkin. Huquqiy manfaat – subyektiv huquqni yo'naltirib turuvchi vosita. Chunki subyekt manfaat topish maqsadida subyektiv huquqlaridan foydalana boshlaydi, agar u ega bo'lmoqchi bo'lgan manfaat qonuniy bo'lsa va jamiyat manfaatlariga zid bo'lmasagina, o'z huquqlaridan, ya'ni subyektiv huquqlaridan foydalanadi. O'z-o'zidan qonuniy bo'lgan va subyekt ega bo'la oladigan, uning ega bo'lishini qonun ta'minlaydigan manfaatlar normalarda yozilgan bo'lishi mumkin. Xuddi shu, ya'ni huquqiy manfaatlarining normalarda yozilganligi va shaxs manfaatlarini himoya qilishi subyektiv huquq elementlarining biriga o'xshaydi. Ammo huquqiy manfaat – subyektiv huquqdan yetarlicha farq qiladigan huquqiy kategoriya. Subyektiv huquq muayyan subyektga tegishli bo'lgan va uning ixtiyoriga ko'ra amalga oshiriladigan huquq sifatida amal qiladi, huquqiy manfaat esa shaxs xohlasa-da, uning ixtiyoridan tashqarida bo'lishi mumkin, hatto shaxs bu ixtiyorni amalga oshirishdan manfaatdor bo'lsa ham. Bugungi huquq rivojlangan muhitda buni quyidagi misollarda ko'rishimiz mumkin, ya'ni jamoa manfaatlarini shaxs manfaatlaridan ustun turishida, xalq manfaatlarini davlat manfaatlaridan ustun turishi kabi.

Huquqiy manfaat – qonun bilan tan olingan va himoya qilinadigan, shaxsning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan intilishidir [9; 10]. Huquqshunos olim A.V. Malko ta'kidlaganidek, huquqiy manfaat subyektiv huquqdan farqli ravishda, shaxsga aniq yuridik imkoniyatlar bermaydi, balki uning qonuniy intilishlarini ifodalaydi [6].

Huquqiy manfaatning asosiy belgilari:

- qonuniylik;
- ijtimoiy ahamiyatlilik;
- huquqiy himoyalanganlik;
- shaxsning erki-irodasiga asoslanganlik;
- jamiyat manfaatlari (huquq normalari)

ga zid kelmaslik.

Qonuniylik. Uning asosiy mohiyati huquqiy manfaat qonuniy asosga ega bo'lishida, ya'ni qonunlarda yoki qonunosti hujjatlarida mustahkamlanganligida namoyon bo'ladi. Bu belgini ta'minlash uchun manfaatlar davlat tomonidan tan olinishi va tegishli huquqiy normalar bilan himoya qilinishi lozim. Masalan, O'zbekiston Konstitutsiyasi va fuqarolik qonunchiligi fuqarolarning mulk huquqini himoya qiladi. Ushbu huquqiy manfaatlar fuqarolarning shaxsiy mol-mulkdan foydalanish va uni boshqarish huquqiga asoslanadi.

Ijtimoiy ahamiyatlilik. Huquqiy manfaat shaxsning shaxsiy ehtiyojlaridan tashqari ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishi kerak, ya'ni ular umumiy jamoat manfaatlari bilan ham bog'liq bo'ladi. Bu manfaatlar insonning asosiy huquqlarini va ularning rivojlanishini ta'minlaydi. Masalan, mehnat huquqlari va ijtimoiy ta'minot huquqlari ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali jamiyatning barqaror rivojlanishi ta'minlanadi.

Huquqiy himoyalanganlik. Huquqiy manfaat qonunlar bilan himoyalangan bo'lishi lozim. Bu esa davlat organlarining o'z vakolatlari doirasida manfaatlarni himoya qilishini anglatadi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi mulkiy manfaatlarini himoya qilishga doir qoidalarni o'z ichiga oladi. Agar shaxsning manfaatlari buzilsa, u sudga murojaat qilish huquqiga ega, bu esa huquqiy himoalanishning bir ko'rinishidir.

Shaxsning erki-irodasiga asoslanganlik. Huquqiy manfaatlar shaxsning xohish va erkinligiga muvofiq shakllanadi. Bu shaxsning manfaatlari uning ichki irodasiga, ehtiyojlari-ga muvofiq bo'lishi kerakligini bildiradi. Masalan, shaxsning kasb tanlash huquqi uning shaxsiy xohish va erkiga asoslangan bo'lib,

ushbu manfaat O'zbekistonning mehnat qonunchiligida kafolatlangan.

Jamiat manfaatlari (huquq normalari) ga zid kelmaslik. Huquqiy manfaatlari jamiyatning umumiy manfaatlari yoki qonun normalariga zid kelmasligi kerak. Bu shaxsning manfaatlari jamiyat manfaatlari bilan mos bo'lishi zarurligini bildiradi. Masalan, shaxsning tadbirkorlik faoliyati orqali daromad olish manfaati fuqarolik qonunchiligida kafolatlangan, lekin bu faoliyat qonunlarga zid bo'lmasligi lozim. O'zbekistonda soliq to'lovlarini o'z vaqtida to'lash tadbirkorlik faoliyatida asosiy talablardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston milliy qonunchiligida ushbu belgilar manfaatlarni qonuniy shakllantirish va himoya qilish mexanizmlarini aniqlaydi hamda fuqarolarning manfaatlari davlat va jamiyat tomonidan tan olishga asos bo'ladi. Ushbu belgilar orqali huquqiy manfaatlarni na faqat shaxsiy yoki iqtisodiy, balki ijtimoiy rivojlanishda ham muhim o'rin tutadi.

Huquqiy manfaat shaxs va jamiyat uchun huquqiy munosabatlarni tartibga solishda muhim rol o'ynaydi va turli vazifalarni bajaradi. Ushbu funksiyalar O'zbekiston qonunchiligida ham aks etgan.

Huquqiy manfaat quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

Huquqiy manfaatning *regulyativ (tartibga soluvchi) funksiyasi* orqali shaxslar o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni yo'naltirib, ularning birgalikdagi faoliyatini muvofiqlashtiradi. Masalan, mehnat qonunchiligida ish beruvchi va xodim o'rtasidagi munosabatlar muayyan huquqiy manfaatlarni asosida tartibga solinadi: ish beruvchi mehnat sharoitlarini ta'minlaydi, xodim esa o'z mehnat vazifalarini bajaradi. Bu manfaatlarni munosabatlarning muvofiq bo'lishiga yordam beradi va har ikki tomonning huquqlarini himoya qiladi.

Huquqiy manfaatning *himoya funksiyasi* shaxsning qonuniy manfaatlari buzilishdan himoya qiladi. Bu davlat organlari va

sudlar tomonidan ta'minlanadi, buning yordamida shaxs o'z huquqlarini tiklash imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, mulk huquqi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida kafolatlangan bo'lib, shaxs o'z mulkiga qonuniy ega bo'lish va uni himoya qilish huquqiga ega. Agar mulk huquqi buzilsa, shaxs sudga murojaat qilib, o'z huquqini himoya qilishi mumkin.

Huquqiy manfaatning *motivatsion funksiyasi* shaxsni muayyan ijtimoiy foydali faoliyatni amalga oshirishga motivatsionalaydi. Bunda shaxs o'z manfaatlarini qonuniy yo'llar orqali qondirishga intiladi. Masalan, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar o'z manfaatlarini ro'yobga chiqarish uchun soliqlarni o'z vaqtida, belgilangan tartibda to'lashga va faoliyatni qonun doirasida amalga oshirishga motivatsionalangan. Bu orqali jamiyatda qonuniy va ijtimoiy foydali faoliyat tartibga solinadi.

Huquqiy manfaatning *indikativ funksiyasi* shaxsning huquqiy maqomi va uning talablarini belgilash uchun ko'rsatkich vazifasini o'taydi. Bu orqali shaxs o'zining ijtimoiy va huquqiy o'rnini anglaydi va o'z huquqlarini qonun doirasida qanday amalga oshirishni bilib oladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi fuqarolarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy huquqlarini belgilab beradi. Bu huquqlar indikativ vazifani bajaradi va har bir fuqaro o'z huquq va manfaatlarini qanday tarzda himoya qilishni tushunib yetadi.

O'zbekiston milliy qonunchiligida huquqiy manfaatlarning ushbu funksiyalari inson huquqlari va jamiyat tartibini saqlashda muhim o'rin tutadi, shuningdek, huquqiy madaniyatni shakllantirishga hissa qo'shadi. Subyektiv huquq va huquqiy manfaat quyidagi umumiy jihatlariga ega:

- huquqiy tartibga solish predmeti hisoblanadi;
- davlat tomonidan himoya qilinadi;
- shaxsning ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi;

– huquqiy munosabatlar doirasida amalga oshiriladi.

Subyektiv huquq va huquqiy manfaatlar huquq tizimida turli vazifalarni bajaradi va ular o'zaro bir qancha jihatlar bo'yicha farqlanadi. Ularning quyidagi farqlari mavjud:

Yuridik tabiatga ko'ra, subyektiv huquq – shaxsga qonunga binoan berilgan va davlat tomonidan himoya qilinadigan imkoniyatlar majmuasi. Huquqiy manfaat esa shaxsning qonuniy yo'l bilan ta'minlangan ehtiyojlari va talablaridir, lekin u har doim ham huquqiy munosabatda subyektning aniq huquqi sifatida shakllanmaydi. Masalan, mehnat qonunchiligiga ko'ra, ishchilarning mehnat sharoitlarini yaxshilashga bo'lgan manfaatlar mavjud, lekin bu manfaatlar hamma vaqt ham huquqiy munosabatlarga aylanmaydi.

Amalga oshirish mexanizmiga ko'ra, subyektiv huquq to'g'ridan to'g'ri amalga oshirilib, shaxs undan doim o'z irodasiga qarab faol tarzda foydalana oladi. Masalan, fuqarolik huquqlarini amalga oshirishda shaxs mulkni tasarruf etishi yoki uni boshqarishi. Huquqiy manfaat esa ko'proq shaxsning xohishi yoki talabi sifatida namoyon bo'ladi, lekin uning amalda ta'minlanishi davlat organlari yoki qonun himoyasi bilan shartlangan bo'lishi mumkin. Masalan, atrof-muhitning sof, toza bo'lishiga bo'lgan manfaat to'g'ridan to'g'ri shaxsning huquqiy harakati emas, balki davlat siyosatining tarkibiy qismi sifatida kafolatlanadi.

Huquqiy kafolatlanganlik darajasiga ko'ra, subyektiv huquqlar davlat tomonidan qonuniy himoyalangan va huquqbuzarlik sodir etilganida ularni tiklash kafolatlanadi. Huquqiy manfaatlar esa har doim ham kafolatlanmaydi; ular davlat tomonidan himoyalangan bo'lishi mumkin, lekin bu aniq ko'rsatib qo'yilmasligi mumkin. Masalan, mulk huquqi aniq kafolatlangan subyektiv huquq bo'lib, agar ushbu huquq buzilsa, sud orqali tiklanadi, ammo ma'naviy manfaatlar har doim ham kafolatlanmaydi.

Himoya qilish usullari va yo'llariga ko'ra, subyektiv huquqlar buzilganda, shaxs

to'g'ridan to'g'ri sud yoki boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilishi mumkin. Huquqiy manfaat esa turli mexanizmlar orqali himoyalanaadi, lekin ularni tiklash to'g'ridan to'g'ri huquqiy yo'l bilan ta'minlanmasligi ham mumkin. Masalan, iste'molchilarning manfaatlarini maxsus himoya tashkilotlari tomonidan ta'minlanadi, lekin buni hamma vaqt sud orqali tiklash imkoniyati, uni amalga oshirish mexanizmi yetarlicha ishlab chiqilmagan bo'lishi mumkin.

Ushbu farqlar subyektlarning huquqiy munosabatlardagi o'rni va imkoniyatlarini aniqlaydi hamda shaxslarning qonuniy ehtiyojlarini turli darajada ta'minlash va himoya qilish imkoniyatini beradi.

Germaniya Federativ Respublikasida subyektiv huquq va huquqiy manfaatlarini himoya qilish tizimi quyidagi xususiyatlarga ega:

Konstitutsiyaviy shikoyat instituti (Verfassungsbeschwerde);

Fuqarolarning bevosita Konstitutsiyaviy sudga murojaat qilish huquqi;

Asosiy huquqlarning buzilishi bo'yicha shikoyatlarni ko'rib chiqish;

Davlat organlari qarorlarini konstitutsiyaviylik nuqtayi nazaridan tekshirish;

Konstitutsiyaviy shikoyat institutining huquqi asoslari.

Germaniya Asosiy qonunining 93-moddasi 1-bandining 4a-kichik bandi va Federal Konstitutsiyaviy sud to'g'risidagi qonunning 13-moddasi 8a-band va 90–95-moddalarida konstitutsiyaviy shikoyat qilish masalasi yoritilgan [11].

Konstitutsiyaviy shikoyat berish uchun huquqiy himoyaning barcha boshqa vositalari tugatilgan bo'lishi, shikoyat berish mudдати – huquq buzilganidan so'ng 1 oy ichida, yozma shaklda hamda shikoyat qiluvchining aynan qaysi huquqlari buzilayotganligi aniq ko'rsatilgan bo'lishi shart.

Ushbu mexanizm Germaniyada fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning muhim kafolatlaridan biri hisoblanadi. Konstitutsiyaviy shikoyat instituti orqali har

bir shaxs o'z huquqlarini oliy darajada himoya qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bu tizim Yevropa huquq tizimida namuna sifatida qaraladi va ko'plab davlatlar tomonidan o'z milliy qonunchiligiga implementatsiya qilingan.

Germaniya modelidagi konstitutsiyaviy shikoyat instituti shaxs huquqlarini himoya qilishning eng samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi va boshqa davlatlar uchun ham o'rnak bo'la oladi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida esa subyektiv huquq va huquqiy manfaatlarni himoya qilish tizimi yaxshi yo'lga qo'yilgan va huquqiy mexanizmlarga ega. Unda Konstitutsiya, sud organlari, vakillik faoliyati hamda huquqiy yordam tizimlari asosiy o'rin tutadi. Quyida ushbu tizimning muhim jihatlarini amaliy misollar yordamida yoritishga harakat qilamiz.

AQShda subyektiv huquq va huquqiy manfaatlarni himoya qilish tizimining asosiy rolini Konstitutsiyaviy nazorat instituti amalga oshiradi. Sudlar tomonidan normativ-huquqiy hujjatlarning konstitutsiyaga muvofiqligini ta'minlash orqali inson huquqlarini himoya qiladi. Ushbu mexanizm AQSh Oliy Sudi asosiy o'rin tutadi. Oliy Sud AQSh Konstitutsiyada belgilangan huquq ustuvorligi, adolat va tenglik prinsiplariga mos bo'lmagan har qanday qonunlarni bekor qilish vakolatiga ega. Masalan, 1954-yildagi "Brown v. Board of Education" [12] ishida Oliy sud qonunda mavjud irqiy kamsitishni bekor qilib, ushbu normani qonundan chiqarib tashlagan va bu orqali fuqarolik huquqlarini himoya qilishga qaratilgan konstitutsiyaviy nazoratni amalga oshirgan. AQShda sud organlari konstitutsiyaviy nazoratni amalga oshirish jarayonida "judicial review" deb ataladigan amaliyotni qo'llaydi. Bu AQSh sudlari normativ-huquqiy hujjatlar hamda mansabdor shaxslarning qarorlarini Konstitutsiyaga mos kelishi yoki mos kelmasligini tekshirish huquqiga ega ekanligini anglatadi. Ilk bor AQShda 1803-yildagi "Marbury v. Madison" [13] ishida sud organlari qonunlarning konstitutsiyaga muvofiqligini

tekshirishni boshladilar, bu o'z o'rnida ilk bor sudlarga konstitutsiyaviy nazorat vakolatining yaratilganini anglatar edi.

Jamoaviy da'volar AQShda subyektiv huquqlar va manfaatlarni himoya qilishning muhim mexanizmlaridan biri bo'lib, bu jarayonda bir necha shaxslar birgalikda o'z huquqlarini himoya qilish uchun sudga murojaat qiladilar. Masalan, iste'molchilar yoki ishchilar huquqlarini buzgan kompaniyalarga nisbatan da'vo ariza berish uchun jamoaviy da'volardan ko'p foydalaniladi [14]. Bu usul orqali da'vog'arlar birgalikda sud jarayonida ishtirok etish orqali o'z huquqlarini himoya qiladi. Bundan tashqari, jamoat manfaatlari uchun sud jarayonlari orqali huquqiy manfaatlarni himoya qilish ko'pincha hukumat yoki xususiy tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi va bu jarayon ijtimoiy adolatni ta'minlash maqsadida qo'llanadi. Ushbu jarayonda ma'lum bir ijtimoiy guruhlar yoki notijorat tashkilotlar jamiyat manfaatlarini himoya qilish uchun sudga murojaat qiladilar. Masalan, "ACLU (American Civil Liberties Union)" yoki "NAACP (National Association for the Advancement of Colored People)" [15] tashkilotlari jamoat manfaatlarini himoya qilish uchun ko'plab sud jarayonlarida ishtirok etib kelmoqdalar.

Amerika huquqiy tizimida subyektiv huquq manfaatlarni himoya qilish tizimi turli darajalarda ta'minlangan bo'lib, har bir mexanizm huquq va manfaatlarni himoya qilishda muhim o'rin tutadi. Ushbu tizim huquqiy barqarorlik, adolat va ijtimoiy tenglikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Huquqni qo'llash amaliyotidagi muammolar sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1) huquqiy manfaatlarni aniqlash mezonlarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

2) subyektiv huquqlarni amalga oshirish mexanizmlarining mukammal emasligi;

3) huquqiy himoya vositalarining samaradorligi pastligi.

Takomillashtirish yo'nalishlari:

- 1) qonunchilikni takomillashtirish;
- 2) sud amaliyotini unifikatsiya qilish;
- 3) huquqni qo'llash mexanizmlarini takomillashtirish;
- 4) huquqiy madaniyatni yuksaltirish.

Xulosalar

Mamlakatimizda huquqiy manfaatdan foydalanish va uni himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha bir qator asosiy yo'nalishlar mavjud deb hisoblaymiz. Birinchidan, amaldagi qonunchilikda huquqiy manfaatlar va ularning subyektiv huquqlar bilan bog'liqligi, farqiga oid aniq normalar joriy etilishi lozim. Bu fuqarolar va tashkilotlarning manfaatlarini qonuniy himoya qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli muhitda shaxs manfaatlarini himoya qilish uchun Yevropa Ittifoqining GDPR reglamentiga o'xshash maxsus qonunchilikni qabul qilish tavsiya etiladi.

Ikkinchidan, huquqiy manfaatlarni himoya qilishda qonunchilik tizimining sifati va mukammalligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda O'zbekistonda huquqiy manfaat umumiy tarzda normativ-huquqiy hujjatlarda mavjud bo'lsa-da, ayrim sohalaridagi huquqiy normalarni yanada takomillashtirish zarur. Qonun hujjatlari ni takomillashtirish orqali shaxsiy huquq va manfaatlarni himoya qilishni kuchaytirish mumkin. Masalan, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish, xususiy mulkni himoyalash, mehnat huquqlari va atrof-muhitni muhofaza qilish sohalarida huquqiy manfaatlarni kafolatlash uchun qonunlarga aniq, uni amalga oshirish va qo'llash mexanizmlari, qoidalarini kiritish zarurati mavjud.

Uchinchidan, sud amaliyotida unifikatsiya, ya'ni ta'minlash huquqiy manfaatlar himoyasining barqaror va bir xilligini ta'minlaydi. O'zbekistonda sud organlari o'rtasidagi sud amaliyotidagi farqlar ayrim huquqiy manfaatlarining samarali himoyalashiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Sudlar o'rtasidagi amaliyotni bir xillashtirish, ya'ni unifikatsiya qilish uchun Oliy Sud tomonidan yagona sud qo'llanmalari yoki tushuntirishlar berish mexanizmini yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

To'rtinchidan, huquqiy manfaatlar ni amalga oshirishda samarali huquqni qo'llash mexanizmlari zarur. Ushbu jarayon huquqni muhofaza qiluvchi organlarning ishlash samaradorligiga bog'liq bo'lib, jamoatchilikka qulay mexanizmlarni taqdim etish orqali huquqiy manfaatlarni himoya qilishni ta'minlaydi. Huquqni qo'llash mexanizmlarini takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va elektron murojaatlar, onlayn ariza topshirish tizimlarini kengaytirish mumkin. Bu jamoatchilikka huquqiy manfaatlarini qonuniy yo'l bilan himoya qilish imkoniyatini beradi.

Beshinchidan, fuqarolarning huquqiy madaniyati qanchalik yuqori bo'lsa, ular o'z huquq va manfaatlarini qonuniy yo'llar bilan himoya qilish imkoniyatlariga shunchalik ega bo'ladi. O'zbekistonda huquqiy ta'lim va huquqiy ongni oshirish yo'nalishidagi ishlar amalga oshirilmoqda, lekin huquqiy madaniyatni yuksaltirish zarurati mavjud.

O'zbekistonda huquqiy manfaatlarni samarali amalga oshirish uchun qonunchilikni takomillashtirish, sud amaliyotini unifikatsiya qilish, huquqni qo'llash mexanizmlarini yaxshilash va huquqiy madaniyatni yuksaltirish yo'nalishlarida keng qamrovli ishlar olib borilishi lozim. Ushbu choralar nafaqat shaxsiy manfaatlarni himoya qilish, balki umumiy jamiyat farovonligini ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Subyektiv huquq va huquqiy manfaat institutlarining samarali faoliyat ko'rsatishi huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Bu borada qonunchilikni takomillashtirish, huquqni qo'llash amaliyotini yaxshilash, xalqaro tajribani o'rganish va milliy qonunchilikka implementatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Alekseev S.S. Obshhaya teoriya prava [General Theory of Law]. Moscow, Prospekt, 2018, pp. 156–178.
2. Matuzov N.I. Lichnost', prava, demokratiya. Teoreticheskiye problemy sub'yektivnogo prava [Personality, Rights, Democracy. Theoretical Problems of Subjective Law]. Saratov, SGU Publ., 2017, pp. 89–123.
3. Aleksandrov N.G. Zakonnost' i pravootnosheniya v sovetskom obshhestve [Legality and legal relations in Soviet society]. Moscow, Legal Literature Publ., 2015, pp. 91–108.
4. Kuchinskiy V.A. Zakonnyye interesy lichnosti: ot Konstitutsii k pravorealizuyushhey deyatel'nosti [Legitimate interests of the individual: from the Constitution to law-enforcement activities]. *Theoretical Issues of the Implementation of the Constitution of the USSR*, Moscow, 1982, p. 86.
5. Yeroshenko A.A. Sudebnaya zashhita okhranyayemogo zakonom interesa [Judicial protection of an interest protected by law]. *Soviet Justice*, 1977. vol. 13, p. 19.
6. Malko A.V. Sub'yektivnoe pravo i zakonnyy interes [Subjective right and legitimate interest]. *Jurisprudence*, 2018, vol. 4, pp. 54–62.
7. Glukhareva L.I. Sub'yektivniye prava, osnovnyye prava, prava cheloveka: yedinstvo i razlichiya [Subjective rights, fundamental rights, human rights: unity and differences]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/subektivne-prava-osnovne-prava-prava-cheloveka-edinstvo-i-razlichiya-1>
8. Saydullayev Sh.A. Davlat va huquq nazariyasi [Theory of state and law]. Tashkent, TSUL Publ., 2021.
9. Malein N.S. Okhranyaemyy zakonom interes [Interest protected by law]. *Soviet State and Law*, 1980, vol. 1, p. 34.
10. Tikhomirov Yu.A. Teoriya zakona [Theory of Law]. Moscow, 1982, p. 139.
11. Kommers D.P. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. Duke University Press, 2012.
12. Brown v. Board of Education, 347 U.S. 483 (1954).
13. Marbury v. Madison, 5 U.S. (1 Cranch) 137 (1803).
14. Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973).
15. Class Action, Federal Rules of Civil Procedure, Rule 23.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-YIL 6-SON

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.